

EKOLOGIK ATAMALARNI BILDIRUVCHI TIL BIRLIKLARINING SEMANTIK GURUHLANISHI

Gulzebo Nuraliyeva

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti ingliz tili o'qituvchisi
email:nuraliyevagulzebo@gmail.com

Mastona Zafarovna Eshpulatova

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi
email:mastonaeshpulatova@gmail.com

ANNOTATSIYA

O'rganilayotgan leksikaning leksik-semantik tahlilida leksemalarning ichki mazmuniga ta'sir ko'rsatadigan omillar aniqlanadi. Boshqa omillar qatorida leksemalarni nomlash jarayoniga inson omili ham ta'sir qiladi, chunki leksemani yaratish jarayoni bu so'z ona tiliga taalluqli bo'ladimi yoki boshqa tildan olingan bo'ladimi professionalga bog'liq bo'ladi.

Kalit so'zlar: Ekologiya, semantika, sinonimiya, antonimiya, ekosemantika, semantik, guruhlanish, omonimlik xususiyati.

KIRISH

O'rganilayotgan leksikaning leksik-semantik tahlilida leksemalarning ichki mazmuniga ta'sir ko'rsatadigan omillar aniqlanadi. Boshqa omillar qatorida leksemalarni nomlash jarayoniga inson omili ham ta'sir qiladi, chunki leksemani yaratish jarayoni bu so'z ona tiliga taalluqli bo'ladimi yoki boshqa tildan olingan bo'ladimi professionalga bog'liq bo'ladi. Ikkala holatda ham gap so'zning shakllanishi haqida bormoqda. Qarz olish manbasi bo'yicha ingliz va o'zbek ekologik leksikasini o'rganishda biz ichki va tashqi qarzlarni ajratib olishimiz mumkin. Til ichidagi qarz olish jarayonida leksik birlik tildan chiqmasdan shunchaki bir foydalanish maydonidan boshqasiga o'tadi va so'zning tashqi qobig' o'zgarishsiz qoladi, til semantikasi o'zgaradi, tilshunoslikda bunday jarayon terminatsiya deb ataladi. Tashqi qarz olish - bu chet tilidagi so'zni dastlabki leksiksidan foydalanishni va undan keyin o'zlashtirayotgan tilning barcha jihatlariga moslashishni anglatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Semantik tahlil bu - so'zlar, jumlar, gaplarning ma'nosini talqin qilish jarayoni bo'lib, kompyuterlarga tabiiy tilni

odamlarga xos tarzda qisman tushunish jarayonidir. Semantik tahlil turlari. Tildagi ma'no juda murakkab bo'lganligi sababli, semantikada ishlatiladigan turli xil nazariyalar mavjud: Lexical Semantics (Leksik semantika) mazmuni kontekst nuqtai nazaridan tushunish uchun matndagi so'zlar va iboralarni dekonstruksiya qiladi. Bunga alohida otlar, fe'llar, sifatlar, prefikslar, tub so'zlari, qo'shimchalar yoki iboralar o'rganish kiradi.

Leksik-semantik guruh, uning asosiy belgilari

Lug'atning tizimli tashkil etilishi undagi ma'nolarning ma'lum bir umumiyliги bilan tavsiflangan so'z birikmalarining mavjudligida namoyon bo'ladi. So'zlarning bunday assotsiatsiyalari leksik-semantik paradigmalari, paradigma kontenti deb ataladi. Paradigmatik munosabatlar, bir tomondan, leksik-semantik paradigmalarni (bundan buyon matnda qisqalik deb yuritiladi, shunchaki paradigmalari) tavsiflash uchun asos bo'lib xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, ularning o'zi so'zlarning nutqning ma'lum bir qismiga tegishlilikiga bog'liq. Shu munosabat bilan ob'ektiv ma'noli so'zlar - otlar va atribut ma'noli so'zlar - fe'llar, sifatlar, qo'shimchalar o'rtasida sezilarli farq mavjud. Paradigmatik munosabatlar voqelik hodisalari o'rtasida mavjud bo'lgan mazmunli aloqalarni aks ettiradi. Bu munosabatlar esa til, undagi mavjud leksik-semantik tizim tomonidan «tuzatiladi». Shuning uchun so'zlarga nisbatan faqat narsa va hodisalarni tasniflashga asoslangan tasniflar haqida gapirish qiyin. Yana bir narsa shundaki, u yoki bu so'z birikmalarining ekstralingvistik yoki to'g'ri lingvistik tizimga bog'liqlik ulushi har xil bo'lishi mumkin. So'zning alohida ma'nosidagi semalar o'rtasidagi, polisemantik so'zdagi ma'nolar o'rtasidagi va paradigma a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish shuni aytishga imkon beradiki, bir xil turdagi munosabatlar barcha darajalarda uchraydi.

Paradigmalaridagi bu turdagi munosabatlar turli yo'llar bilan ifodalanishi mumkin. Ba'zi paradigmalarda har xil turdagi munosabatlar mavjud, boshqalari esa faqat bitta. Biroq, paradigmaning tuzilishini belgilovchi doimiy ishlaydigan omillarni yodda tutish kerak, ya'ni:

- 1) ko'rsatilgan narsalar haqida (ya'ni haqiqat bilan bog'liqlik haqida) va
- 2) gapning qaysi qismi voqelik hodisasini bildiradi.

Misol qilib keltiradigan bo'lsak bahor, yoz, kuz, qish kabi paradigmalari; ertalab tushdan keyin Kechki tun kabi butunning qismlarini - kun, yil, qismlarini va hokazolarni bildiradi. Bu guruhlar bir-birini to'ldiruvchi munosabatlar bilan tavsiflanadi: unga kiritilgan so'zlar bir-birini almashtira olmaydi. Biroq, bunday munosabatlar bilan ham, voqelik hodisalari o'rtasidagi bog'lanishlar tufayli, bunday to'g'ri lisoniy xususiyatlar guruhlarini mavjudligini inkor etib bo'lmaydi. Bularga, masalan, ertalab,

kechqurun, kunduz, tun soʻzlari oʻrtasida butunni voqelikning "boʻlagi" sifatida taqsimlash mumkin. Ushbu turdagi guruhlardagi bir-birini toʻldiruvchi munosabatlar ob'ektga baho, munosabat bildirish natijasida yuzaga keladigan oʻxshashlik (sinonim) kiritiladi. Bular. LSWlar oʻrtasidagi epidigmatik munosabatlar ham shu maydonga kiradi. Leksik kategoriyalar ikki jihatga boʻlinadi: semasiologiya va onomasiologiya. Semasiologik jihatdan polisemiya (intraverbal kategoriya) kabi kategoriyalar koʻrib chiqiladi. Onomasiologikda - sinonimiya va antonimiya kabi kategoriyalar (interword kategoriyalari). Turli guruhlardagi fe'llarning leksik semantikasini koʻrib chiqish til tizimining uzluksizligi gʻoyasini rivojlantiradi, garchi u mavjudligi amalda imkonsiz boʻlgan yagona universal tasnifni yaratishga kafolat bermasa ham. Ammo bunday tasnifni yaratish tilshunoslar uchun asosiy maqsad emas, balki pragmatik urinishlar natijasida lingvistik xususiyatga ega boʻlgan bir qator koʻp oʻlchovli tadqiqot muammolari ilgari suriladi va ularning asosiylaridan biri tranzitivlik va semantik koʻplik bilan bogʻliq. tildagi aloqalar. Bu semantik_structuraga murojaat qilishni nazarda tutadi. Muntazam polisemiya hodisalarini aniqlash uchun soʻz maʼnosini ifodalovchi semalarning munosabatini koʻrib chiqish zarur. Ierarxik tizim nafaqat bir guruh leksik birliklarining munosabatlari shaklida, balki soʻz maʼnosi darajasida ham amalga oshiriladi. Hozirgi zamon semasiologiyasida soʻz semantikasini tashkil etish ana shu uch xil munosabatlar tizimi sifatida qaraladi. Birinchi oʻrinni yadroviy (integral, aniqlovchi) sema, keyin differensial (chegaruvchi) sema va assotsiativ (potentsial, qoʻshimcha) egallaydi. Shunday qilib, leksik-semantik guruh birliklarining ierarxik tashkil etilishida boʻlgani kabi, soʻzning semantik maʼnosini ham shartli ravishda oʻza (markaz) va chekkaga boʻlish mumkin. Shunga koʻra, semaning yadro qismi yadroga, differensial va assotsiativ semalar esa periferiyaga tegishli. Leksik-semantik guruh atamasiga kelsak, "tilning leksika-semantik tizimi" atamasi bilan bir qatorda "leksika-semantik soʻz turkumi" tushunchasini birinchi marta V. Vinogradov ilgari surgan zamonaviy fan tilshunoslar turli leksik birliklarning koʻp sonli LSGlarini oʻrganishgan, fe'llarning leksik-semantik guruhlar oʻrganish jarayoni ayniqsa jadaldir. Bu shuni koʻrsatadiki, "leksiko-semantik soʻzlar guruhi" atamasi oʻzbek adabiy tili lugʻatida juda samarali boʻlib chiqdi.

Leksik-semantik soʻzlar guruhi - bu nutqning bir qismidagi soʻzlar sinfi boʻlib, ular juda umumiy integral semantik komponent yoki tarkibiy qismlarga va maʼnolarida tipik aniqlovchi differensial komponentlarga ega boʻlib, funksional ekvivalentlik va muntazam polisemiyaning keng rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Semantik guruhlar tegishli leksik semalarga asoslanadi. Ammo, ikkinchi tomondan, leksik-semantik guruhlar

hodisasi deganda, ularning tarkibi va shunga mos ravishda paradigmaticasi darajasida doimiy o'zgarishlarga duchor bo'lgan so'zlar yig'indisi tushunilishi mumkin. Har bir guruhning (uning tuzilishi) tarkibi va paradigmaticasi harakatchan, doimiy o'zgarishlarga duchor bo'ladi. Tadqiqotchi F.P.Filin LSGning tarixiy o'zgaruvchanlik kabi xususiyatiga e'tibor qaratadi, u so'zlarning leksiko-semantik guruhlarini tegishli til birliklari, muayyan tilning tarixiy taraqqiyoti mahsuli sifatida tushunadi. O'z navbatida, Kuznetsova E.V., "LSG so'zlari leksik birliklarning aniq va aniq chegaralangan sinflarini ifodalamaydi. Bular bir-birining ustiga chiqadigan, bir-biriga kirib boradigan, bir_biri bilan "kesishadigan" so'zlarning shunday uyushmalaridir. Ikkinchidan, bir xil turdagi, takrorlanuvchi semalarning mavjudligi guruh ichidagi barcha so'zlarni ma'lum pozitsiyalar bilan bog'laydi. Barcha qarama_qarshilik bog'lanishlarining yig'indisi bunday guruhlarining ichki paradigmatic tuzilishini tashkil qiladi. Tuzilish ierarxik xususiyatga ega, chunki guruhning barcha elementlari - so'zlar asosiy so'z (arxisem) bilan xususiy bog'langan. Uchinchidan, bir leksiko-semantik guruhga mansub so'zlarning o'xshashligi ularning sintagmatic belgilarining bir xilligida namoyon bo'ladi. So'zlarning leksik ma'nolari tarkibida umumiy semantik komponentlarning mavjudligi ularning jumalarning bir qismi - yuqori darajadagi birliklar sifatida ishlash usullarini oldindan belgilab beradi. o'rganish jarayoni ayniqsa jadaldir. Bu shuni ko'rsatadiki, "leksiko-semantik so'zlar guruhi" atamasi o'zbek adabiy tili lug'atida juda samarali bo'lib chiqdi.

Leksiko-semantik so'zlar guruhi - bu nutqning bir qismidagi so'zlar sinfi bo'lib, ular juda umumiy integral semantik komponent yoki tarkibiy qismlarga va ma'nolarida tipik aniqlovchi differentsial komponentlarga ega bo'lib, funktsional ekvivalentlik va muntazam polisemiyaning keng rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Semantik guruhlar tegishli leksik semalarga asoslanadi. Ammo, ikkinchi tomondan, leksiko-semantik guruhlar hodisasi deganda, ularning tarkibi va shunga mos ravishda paradigmaticasi darajasida doimiy o'zgarishlarga duchor bo'lgan so'zlar yig'indisi tushunilishi mumkin. Har bir guruhning (uning tuzilishi) tarkibi va paradigmaticasi harakatchan, doimiy o'zgarishlarga duchor bo'ladi. Tadqiqotchi F.P.Filin LSGning tarixiy o'zgaruvchanlik kabi xususiyatiga e'tibor qaratadi, u so'zlarning leksiko-semantik guruhlarini tegishli til birliklari, muayyan tilning tarixiy taraqqiyoti mahsuli sifatida tushunadi. O'z navbatida, Kuznetsova E.V., "LSG so'zlari leksik birliklarning aniq va aniq chegaralangan sinflarini ifodalamaydi. Bular bir-birining ustiga chiqadigan, bir-biriga kirib boradigan, bir_biri bilan "kesishadigan" so'zlarning shunday uyushmalaridir.

Ikkinchidan, bir xil turdagi, takrorlanuvchi semalarning

mavjudligi guruh ichidagi barcha soʻzlarni maʼlum pozitsiyalar bilan bogʻlaydi. Barcha qarama-qarshilik bogʻlanishlarining yigʻindisi bunday guruhlarining ichki paradigmatic tuzilishini tashkil qiladi. Tuzilish ierarxik xususiyatga ega, chunki guruhning barcha elementlari - soʻzlar asosiy soʻz (arxisem) bilan xususiy bogʻlangan.

Uchinchidan, bir leksik-semantik guruhga mansub soʻzlarning oʻxshashligi ularning sintagmatik belgilarining bir xilligida namoyon boʻladi. Soʻzlarning leksik maʼnolari tarkibida umumiy semantik komponentlarning mavjudligi ularning jummalarning bir qismi - yuqori darajadagi birliklar sifatida ishlash usullarini oldindan belgilab beradi.

Toʻrtinchidan, bir semantik guruhga mansub soʻzlarning oʻxshashligi ularning ikkilamchi bogʻlanishlari darajasida, variant munosabatlari sohasida namoyon boʻladi. Bu oʻxshashlik eng yaqqol ifodalangan muntazam polisemiya hodisasida namoyon boʻladi, bu esa oʻzining asosiy maʼnolarida semantik jihatdan oʻxshash boʻlgan soʻzlarning bir xil ikkilamchi maʼnolarni rivojlantirishi bilan ifodalanadi. Muntazam polisemiya oʻzining tabiiy teskari tomoni sifatida bir semantik guruh soʻzlarining muntazam sinonimiyasiga ega. Har qanday leksik-semantik guruhning muhim tarkibiy qismlaridan biri asosiy identifikator yoki asosiy soʻzning mavjudligidir. Asosiy identifikator maʼlum xususiyatlarga ega va oʻz guruhidagi boshqa soʻzlardan sezilarli darajada farq qiladi. Asosiy soʻz, qoida tariqasida, guruhning boshqa leksik birliklariga qaraganda keng tarqalgan. Uning qoʻllanish chastotasining yuqoriligi uning lugʻaviy maʼnosi, birinchi navbatda, umumlashtirish bilan ajralib turishi bilan bogʻliq. Qoida tariqasida, bu soʻz neytral stilistik rangga ega, unda maʼnoning konnotativ elementlari yoʻq. Shuning uchun ham, etishmayotgan konkretlashtiruvchi bilan birga, bu asosiy soʻz deyarli har qanday kontekstda paydo boʻlishi mumkin. Asosiy soʻzning semantikasi leksik-semantik guruh mavzusini namoyon qiladi. Shunday qilib, soʻzlarning semantik guruhlari hali ham asosiy boʻlib qolmoqda leksik tizim Oʻzbek tili nutqning bir qismidagi soʻzlarni birlashtirgan va bir qator umumiy lingvistik xususiyatlarga ega boʻlgan soʻz sinflarining bir turi sifatida.

Leksik tizimning har bir birligi mazmuni oʻxshashligi va boshqa birliklar bilan maʼlum assotsiatsiyalari asosida maʼlum sohalarga kiradi. Tizim sifatida lugʻat birliklari nafaqat oʻzaro bogʻlangan, balki boshqa sohalarning "soʻzlari_tushunchalari" bilan ham oʻzaro taʼsir qiladigan bunday sohalar toʻplamidir. Shunday qilib, juda yosh, balogʻatga etmagan va shuning uchun tajribasiz odamni belgilash uchun boshqa semantik sohaning sinonim birligi - yashil (qarang. yashil yoshlik) ishlatiladi, bunda

u "pishmagan, pishmagan" ma'nosida ishlaydi (bu erda olma). olma daraxti hali ham yashil, pishmagan. O'z navbatida, bu belgi asl maydon bilan assotsiativ sabab-oqibat munosabatlarining natijasidir - rang belgilari (yashil rang, yashil bo'yoq): yashil hali pishmagan. Shunday qilib, odamning yoshi, mevalar, mevalar, donlarning pishishi va rang nomlarining semantik mikromaydonlari, boshqalar kabi, o'zaro bog'liq bo'lib chiqadi. Lug'atning tizimli tabiatining eng muhim ko'rinishlaridan biri bu tilning lug'at tarkibini uning birliklarini semantik sohalar (umumiy ma'noli so'zlar sinflari) bo'yicha taqsimlash orqali izchil tasvirlashning asosiy qobiliyatidir. Lug'atning bunday tasnifi ideografik lug'atlarda keltirilgan. Butun so'z boyligi katta so'z turkumlariga, so'ngra kichik turkumlarga va nihoyat, leksik-semantik guruhlariga bo'linadi, masalan, qarindoshlik belgilari, harakat, uzatish, yaratilish, yo'q qilish, rang belgilari va boshqalar. Lug'at birliklari bo'yicha taqsimlangan. Bunday guruhlar bir-biriga mutlaqo qarama-qarshi bo'lishi va tegishli ta'riflar yordamida tavsiflanishi mumkin. Bunday tizimlashtirish quyi darajadagi birliklarni ierarxik jihatdan yuqori darajadagi birliklar sinflariga ketma-ket kiritishga asoslanadi.

Lug'atning tizimlilikining yana bir ko'rinishi undagi keng ifodalangan sinonimiya, antonimiya, konversiya, so'z yasaliq va boshqa munosabatlardir. Izohlovchi lug'atlarga murojaat qiladigan bo'lsak, bir xil tovush (va grafik) qobiqlarga ega bo'lgan minimal leksik birliklar ("so'z tushunchalari") guruhlariga bo'linganligini ko'rish oson. polisemantik so'zlar- shakllanishida ma'lum qonuniyatlar yotgan o'ziga xos mikrotizimlar. Tilning lug'at tarkibini juda aniq, xilma-xil bo'lsa-da, tizimlashtirish turi so'zlar sinflarining qarama-qarshiligi bilan ifodalanadi: ona -o'zlashtirilgan, faol - passiv (eskirgan va yangi), adabiy - dialekt va boshqalar. Lug'atning izchilligi nafaqat uning tasnifida, balki nutqda (matnda) til birliklarining muayyan qo'llanish qonuniyatlarida ham uchraydi. Keyinchalik ko'rsatib o'tilganidek, o'xshash yoki qarama-qarshi ma'noli so'zlar (bir xil leksik-semantik guruh birliklari, sinonimlar, antonimlar va boshqalar) o'xshash leksik moslikka ega bo'lib, bu ularning ichki xususiyatlarining tashqi ifodasidir. Bundan tashqari, barcha erkin bo'lmagan leksik moslikni tartibga solish va tizimlashtirish, uni cheklangan miqdordagi (bir necha o'nlab) leksik funktsiyalarga ("chuqur ma'nolar") qisqartirish mumkin bo'lib chiqdi. Buning yordamida turli xil kombinatsiyalarning funktsional bir xilligini aniqlash mumkin. Leksik-semantik tizim ko'p jihatdan boshqa til tizimlariga o'xshaydi. Shu bilan birga, har qanday boshqa tizim kabi, uning o'ziga xos xususiyatlari bor, bu birinchi navbatda uning birliklarining tabiati va tarkibi bilan izohlanadi. Lingvistik semantika tilning lug'atini ham, uning lug'atini ham o'rganadi grammatik tuzilish va shunga ko'ra leksik va grammatik turlarga

bo'linadi. Leksik semantika leksik (obyektiv) ma'noni o'rganadi, ya'ni ma'lum lisoniy birlikni butun shakllar tizimida, masalan, ot stulini Ko'rib turganingizdek, tushuncha va ma'no, turli fanlarga tegishli bo'lishiga qaramay, korrelyatsion kategoriyalar bo'lib, asosan bir hildir. Ma'no so'zni tan olish va tushunish uchun zarur va etarli bo'lgan tushuncha belgilarining minimal qismi sifatida biroz soddalashtirilgan tarzda ifodalanishi mumkin. Tushuncha va ma'no o'rtasidagi farq shundaki, bitta hodisa (belgining mazmuni) turli tomonlardan (ya'ni, mos ravishda, aqliy yoki lingvistik jarayonlar nuqtai nazaridan) va turli darajadagi chuqurlik bilan ko'rib chiqiladi. Ma'no bejiz sodda, oddiy tushuncha deb nomlanmaydi, uni ob'ekt (hodisalar) timsoli sifatida belgilaydi, o'rtacha aqlli ona tilida so'zlashuvchiga xos bo'lgan va ko'pincha tilda mustahkamlangan fangacha bo'lgan tushunchalarga asoslanadi.

Semantik guruh nutqning bir qismidagi so'zlarni birlashtiradi, unda umumiy grammatik semalarga qo'shimcha ravishda kamida bitta umumiy sema mavjud. Toifa-leksik (arxisem, sinf). Bunday semalar so'z semantikasida o'zlari aniqlovchi bo'lgan grammatik semalar bilan ularni o'zi aniqlashtirishga xizmat qiluvchi boshqa barcha leksik semalar o'rtasida oraliq o'rinni egallaydi. Masalan, ket fe'li ma'nosida harakat, o'timsizlik grammatik semalari va turkum-leksik "harakat" semalari uchraydi. "Oyoqlar yordamida", "qattiq yuzada" differensial semalar unga bog'liq, ko'rsatilgan. Kafedra so'zi ma'nosida predmet grammatik ma'nosi turkum-lug'aviy «mebel» semasi yordamida ko'rsatiladi, unga «o'tirish uchun mo'ljallangan», «orqasi bor» kabilar sifatdosh sifatida tobe bo'ladi. . Bir leksik semantik guruhga mansub so'zlar qator umumiy paradigmatic va sintagmatic belgilarga ega. Bitta semantik guruh (SG) so'zlarining asosiy paradigmatic shundaki, ularning ma'nolari bitta turkum-leksik semaga ega bo'ladi. Bu sema guruhning semantik asosini tashkil etib, har bir alohida so'zda differensial semalar yordamida sayqallanadi. Masalan, dub - urish - "terini maxsus eritmalarda namlash orqali davolash" fe'li ma'nosida kategorik-leksik "ishlov berish" va differensial semalarni ajratish mumkin: "ixtisoslashgan ob'ekt" (teri), ". ishlov berish usuli" (cho'ktirish), "vosita" (eritma). Bir guruh so'zlarning o'ta muhim, xarakterli jihati shundan iboratki, turkum semani aniqlovchi differensial semalar ularda takrorlanib, bir xil turga aylanadi. Kategorik sema uni takomillashtirishning biron bir emas, balki muayyan o'ziga xos tomonlarini nazarda tutadi, "aniqlaydi". Bu jihatlar doirasida tipik differensial semalar shakllanadi. Shu munosabat bilan har bir alohida leksik-semantik guruhda differensial semalar to'plami o'ziga xos bo'lib chiqadi. Demak, tegishli fe'llardagi "ko'chish" turkum semasi quyidagi jihatlarida ko'rsatilgan: "yo'nalish", "harakat vositasi", "harakat muhiti", "harakat ishtirokchilari", "intensivlik" va boshqalar.

“Yo‘nalish” jihati alohida fe‘l ma‘nolarida differensial belgilar bilan ifodalanadi: “yuqoriga” (yugurmoq, uchmoq), “ichkariga” (kirish, olib kirish, uchib ketish), “uzoqqa” (suzmoq, sakrash) , qochish) va boshqalar. Vositalar aspektiga “oyoqlar yordamida” (yurish, chopish, suzish), “transport vositalari yordamida” (ko‘tarib yurish, haydash), “qanotlar yordamida” (uchish) kabi differensial semalar kiradi. , chayqalish) va boshqalar. Bir tomondan ketmoq, uchmoq, emaklay olmoq, ko‘tarmoq, yetaklamoq, haydamoq fe‘llari ikkinchi tomondan “harakat ishtirokchilari” jihati doirasida “sub‘ektivlik” va “sub‘ekt-” semalariga ko‘ra qarama-qarshi qo‘yilgan. ob‘ektivlik”. “Harakat muhiti” aspektining differensial semalari fly (“havo orqali”), suzish (“suvda”), emaklash (“yerda”) fe‘llarida amalga oshiriladi. So‘zlarning ma‘nosida bu xususiyatlarning mavjudligini ularning batafsil ta‘riflarida keltirilgan lug‘at konkretlashtiruvchilari tasdiqlaydi, biz ulardan, xususan, yuqoridagi xususiyatlarni oldik. Kuznetsovaning 61 ta‘kidlashiga ko‘ra bir xil turdagi, takrorlanuvchi semalar mavjudligi guruh ichidagi barcha so‘zlarni muayyan qarama-qarshiliklar bilan bog‘laydi. Barcha qarama-qarshilik bog‘lanishlarining yig‘indisi bunday guruhlarining ichki paradigmatic tuzilishini tashkil qiladi. Tuzilish ierarxik xususiyatga ega, chunki guruhning barcha elementlari - so‘zlar - asosiy, yordamchi so‘zlar bilan xususiy bog‘langan. Tadqiqot amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, har bir SG da bunday kalit so‘zlar mavjud va ma‘lum xususiyatlarga ega. Ular eng ko‘p qo‘llaniladi; demak, predmetning qo‘shilish holati bildirilgan 20 ming so‘z birikmasidan 4227 tasida predmetni qo‘shish fe‘llarining SG asosi bo‘lgan olmoq (olmoq) fe‘li qayd etilgan. Bu ushbu guruhning boshqa fe‘llaridan foydalanishdan sezilarli darajada oshadi.” Bundan tashqari, har bir so‘z o‘zining differensial semalarining xususiyati va soniga qarab bir nechta kichik guruhlariga kiritilishi va ularda turli xil so‘zlar bilan birlashtirilishi mumkin. Saralash fe‘li – “birin-ketin ajratib, hamma narsani qayta ko‘rib chiq, ko‘p”, bir tomondan, shunga ko‘ra “o‘ziga xos vosita” olmoq, olib chiqmoq, tutmoq, ko‘tarmoq, ko‘tarmoq, baliq olmoq fe‘llariga yaqinlashadi. , uning ma‘nosida ob‘ekt biriktirilgan har qanday o‘ziga xos vositaga ishora mavjud (qo‘l, vilkalar, qarmoq va boshqalar). Boshqa tomondan, saralash fe‘li "ob‘ektning miqdori" differensial semasi bo‘lgan fe‘llarning kichik guruhiga kiradi (to‘plash, sotib olish, qo‘lga olish, demontaj qilish, olish, qo‘lga olish, to‘plash va ostida). Umuman olganda, leksik-semantik guruhlarining paradigmatic tuzilishi "maydon" deb ataladigan xususiyatga ega. “Maydon” markazi asosiy ma‘nolarida eng keng tarqalgan, eng noaniq, eng umumiy so‘zlar bilan ifodalanadi. Bu so‘zlar aniqroq va kamroq tarqalgan so‘zlar bilan o‘ralgan. So‘zning ma‘nosi qanchalik ixtisoslashgan bo‘lsa, u shunchalik kam qo‘llanilsa, u shunchalik chekka tomon tortiladi.

Periferiya shuningdek, uslubiy belgiga ega bo'lgan barcha so'zlarni, shuningdek, boshqa semantik guruhlardan guruh doirasiga "chizilgan" so'zlarni o'z ichiga oladi.

Vasilevning fikriga tayangan holda shu aniqlandiki leksik birliklar -metaforik nominatsiyalar o'rtasidagi semantik munosabatlarni o'rganishda komponent tahlilini birinchi o'ringa qo'yib, turli tasniflash tamoyillaridan foydalanish kerak. Shu bilan birga, tasvirlangan lug'atning metaforizatsiyaga duchor bo'lgan ichki tuzilishi "pastdan so'zni aniqlash" orqali tahlil qilinadi, ya'ni. semantik mikrotizimlarni sinonimik, antonimik guruhlar tahlil qilish va ularni keyinchalik identifikatorlar yordamida katta semantik sinflarga birlashtirish orqali amalga oshiriladi. Rus tilshunosi N.I.Tolstoyning qayd etishicha, semasiologiyaning zimmasidagi ish uzoq vaqt —so'z ma'nosining o'zgarishil, ya'ni diaxronik nuqtai nazardan tadqiq etish bo'lib qoldi. So'z ma'nosining o'zgarishi, asosan, so'z ma'nosining taraqqiyoti, yangi hosila ma'no berib borishidan iborat. Semalar so'z tarkibida tutgan o'rni va borliqqa bo'lgan munosabatiga ko'ra ikki tipga bo'linadi: denotativ va konnotativ sema, Denotativ ma'no - semaning bevosita, denotatni ifoda etgan uzviydir. Konnotativ sema termini o'rnida an'anaviy tilshunosligimizda konnotativ ma'no termini qo'llab kelingan. Konnotativ ma'no termini o'rnida H.Ne'matov, R.Rasulovlar ifoda sema terminini qo'llaganlar. Ifoda sema so'z semasining denotativ semasidan qolgan, unga turli qo'shimcha grammatika va subyektiv munosabat ifoda etuvchi uzvidir. Semantik maydon doirasida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlari ichida A.Nurmonov, H.Ne'matov, R.Rasulov, I.Qo'chqortoyev, E.Begmatov, T.Mirzaqulov, Sh.Iskandarova, O.Bozorov, R.Safarova, S.Muhamedova, B.Qilichev, M.Narziyeva, H.Hojiyeva kabi tadqiqotchilarning ilmiy kuzatishlari va olingan xulosalari o'zbek tili leksikasini semantik nazariya asosida o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Sh.Iskandarova⁶⁵ olamning guruhlarga bo'linishi va uning tilda aksetishi haqida batafsil fikr yuritib, shaxs mikromaydonidan faoliyat ko'rsatuvchi 100 ga yaqin semantik guruh haqida ma'lumot beradi. A.Abdiyev o'zbek tili morfem paradigmikasi va sintagmatikasi masalalari ustida to'xtalar ekan, funksional-semantik maydonning xususiyatlarini yoritib berishga harakat qilgan. U maydon bir umumiy mazmun yoki shakl o'xshashligi asosida turli sathlarga tegishli birliklarning funksional-semantik birlashuvidir deb e'tirof etadi. Ekologik terminlar semantik aspektda gapda so'zlarning o'zaro birikuvi qoidalaridir. So'zlarning qo'shilishi, unda qismlarning tartibi ma'lum bir ma'nolarni ifoda etadi, masalan, toza va havo so'zlarining har xil tartibda qo'shilishidan har xil xarakterdagi, har xil ma'no Turli tizimli tillarda ekologik terminlarni yasashida ba'zan uch va to'rt komponentlar qatnashgan bo'lishi mumkinligi aniqlandi: ingliz tilidagi wild life; water-ratio; urban center; dense fog; plant

ecology; marine life; float wood; droughty zone; derelict land; barren soil; waste land; rus. dikiy mir; soderjaniye vod; gorodskoy syentr; gustoy so‘z semantik asosda o‘rganish o‘tgan asarning 90-yillaridan o‘zbek tilshunosligiga keng ko‘lamda kirib kela boshladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda semantik tahlil shunday hodisaki ushbu vazifa matnda mavjud bo‘lgan semantik munosabatlarni aniqlashdan iborat aloqalarni ajratib olish, o‘zaro munosabatlar odatda ikki yoki undan ortiq sub'ektlarni o‘z ichiga oladi (bu odamlar, joylarning ismlari, ekologik toshqin nomlari, qurg‘oqchilik nomlari va boshqalarni nazarda tutadi. Semantik guruhlanishga misol tariqasida ekologik terminlarning judayam ko‘plab turlarini keltirishimiz mumkin, ammo semantik guruhlanishi jihatidan bunday terminlar judayam ko‘pchilikni tashkil qilganligi uchun aynan ma‘lum bir katta so‘zlar, terminlar guruhi misolida ko‘rib, semantik tahlil qilib guruhlashga harkat qilindi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M., Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. —T: “O‘zbekiston”, 2016.
2. Mirziyoyev Sh.M., Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. . —T: “O‘zbekiston”, 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M., O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanadarivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4038 sonli Prezident qarori.- 2018
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида янада ривожлантириб ўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ги Фармони./ Халқ сўзи, 2017 йил 8 февраль.—№28(6722).
5. Е.В.Иванова. Челябинск: Изд-во ИИУМЦ. – Образование, 2007.
7. Пазлиддинова Н.З. Ўзбек тилида фитонимларнинг лексик-семантик хусусиятлари: Филол. фан. бўйича фалсафа д-ри (PhD) ... дисс. автореф. – Фарғона, 2018. – Б. 8-21.
- 4 Умарова Н.Р. Алишер Навоий асарларининг лисоний-концептуал тадқиқи: Филол. фан. д-ри (DSc) ... дисс. – Фарғона, 2021. – 269 б.
8. Алексеева Л.М., Мишланова С.Л. – Пермь: Изд-во Пермск. ун-та, 2002. 199 с.
9. Роман Осипович Якобсон .Language in literature.Canada Univrsity press –1956 P.267

10. Русский язык: Грамматическое учение о слове Виктор Виноградов
11. Абдиев М. Соҳа лексикасининг систем таҳлили муаммолари. –Тошкент: Халқ мероси, 2004. – 115 б.
12. Абдушукуров Б. «Қисаси Рабғузий» лексикаси. – Тошкент, Академия,2008. – 188 б.

